

2

EINES D'AMPA

GUIA

JORNADA ESCOLAR

CRÈDITS

Guia realitzada per FaPaC

Maig de 2013

Amb el suport de:

Índex:

1. Introducció
2. Abans d'entrar en el debat...
3. Què podem dir científicament sobre la jornada escolar?
 - 3.1. Algunes constatacions sobre l'impacte social i educatiu de la jornada escolar
 - 3.2. Quins requisits ha de tenir una jornada escolar per afavorir l'aprenentatge i ser equitativa?
4. Què diem des de FaPaC
5. Si al nostre centre es planteja debatre sobre la jornada escolar, de què hem de parlar?
6. Com treballar el consens al centre entre tots
7. Criteris d'avaluació del canvi de jornada escolar
8. Què cal fer si es planteja un canvi de jornada al teu centre?

Annex: Què passa a Espanya i a Europa?

1. Introducció:

Plantejar un canvi de jornada no és un tema nou. A l'inici de la dècada dels noranta ja es parlava de canvis en la jornada escolar, però llavors la comunitat educativa va consensuar un document titulat *Per un horari i jornada escolar: pedagògicament positius, laboralment raonables i socialment satisfactoris*¹, en què entre d'altres coses proposava:

- Mantenir l'horari partit de matí i tarda, amb opció d'establir la jornada contínua amb l'acord de dos terços del consell escolar de centre, el qual havia d'adreçar la proposta al consell escolar municipal, òrgan a qui correspondria aprovar el canvi.
- Distingir entre l'horari de permanència en el centre de l'alumnat (diferenciant temps lectiu i no lectiu), l'horari d'obertura del centre (diferenciant el lectiu, el d'activitats vinculades al centre i el d'altres usos) i l'horari del professorat (diferenciant el lectiu, el de permanència en el centre i el laboral).
- Concebre el centre educatiu com a espai cultural més enllà de l'ensenyament reglat, i regular les activitats relacionades amb la funció social de l'escola, com ara el menjador escolar, els serveis d'acollida o les activitats extraescolars.

Aquest consens es va mantenir fins el curs 2011–2012, que és quan es va trencar. Els motius han estat diversos, dels que cal destacar:

- el malestar dels professionals de l'educació per la reorganització del funcionament dels centres arran de les modificacions d'horaris i calendaris escolars dels darrers anys. Una política erràtica en la que ni famílies ni docents sabien fins el mes de juliol quina seria el calendari i jornada a aplicar el setembre següent ha acabat amb la paciència de tota la comunitat educativa.
- el context econòmic: l'empitjorament de les condicions laborals del professorat i la negociació entre sindicats i Administració a les que s'ha d'afegir que moltes famílies han començat a tenir dificultats per pagar despeses escolars i extraescolars
- la predisposició per part del govern de la Generalitat a assajar nous marcs horaris en l'àmbit educatiu sota promeses d'estalvi
- la supressió de la sisena hora a les escoles públiques de primària, i
- la proposta de canvi de l'horari escolar que mantenia l'organització en jornada partida però avançant mitja hora la sortida respecte de cursos anteriors.

Els primers canvis de jornada es materialitzen al curs 2012–2013 quan el Departament d'Ensenyament permet a la major part dels centres educatius públics de secundària la possibilitat de canviar l'horari lectiu, compactant la jornada escolar, prèvia aprovació pel Consell Escolar de Centre.

A Catalunya 379 centres públics de Secundària estan realitzant jornada intensiva, davant els 405 que ho havien sol·licitat. És a dir, es van concedir el 93,5% de les

¹ MUCE, Marc Unitari de la Comunitat Educativa

sol·licituds de canvi de jornada. A la ciutat de Barcelona les sol·licituds concedides representen un 70% i el percentatge de centres que fan la contínua és de menys del 50%.

Addicionalment, es va iniciar un pla pilot de Primària a Catalunya, en que varios centres han realitzat jornada intensiva.

L'avaluació d'aquesta prova pilot a primària és totalment interna, realitzada per la Inspecció d'Educació i la direcció del centre, no pel Consell Assessor ni per cap organisme extern. A més, la societat catalana no coneix els resultats d'aquesta avaluació.

Aquest canvi de jornada escolar es va aprovar només per un any amb diversos condicionants i ara, al cap d'un any, la continuïtat pel curs 2013–2014 és pràcticament automàtica.

En aquests context, aquesta guia pretén donar informació rellevant i contrastada sobre la jornada escolar, i eines i recursos per a que cada AMPA pugui debatre i decidir sobre la jornada escolar en el seu centre. La primera part exposa les conclusions dels estudis científics, amb les referències i enllaços corresponents per poder aprofundir en cadascun d'ells. En el següent capítol exposem algunes consideracions de FaPaC. I la última part de la guia explica què i de quina manera s'ha de fer si en el vostre centre es planteja aquest debat, amb passos concrets a seguir i models de documents. Podeu ampliar informació i disposar de documentació complementària a <http://www.fapac.cat/jornada-escolar>.

Aquesta guia es basa en l'informe de la Fundació Jaume Bofill "A les tres a casa?. L'impacte social i educatiu de la jornada escolar continuada", elaborat per la Dra. Elena Sintès i en altres aportacions.

2. Abans d'entrar en el debat...

Cal saber que...

- De què parlem quan diem jornada? Jornada laboral, jornada escolar, jornada lectiva, jornada de permanència al centre, jornada familiar....

Tipus de jornada	definició	... en hores
Jornada laboral	Nombre d'hores que dedica un treballador/a a l'activitat per a la qual ha estat contractat, computades diàriament, setmanalment o anualment.	Dependrà de la professió, conveni, contractes. Podem parlar de 40h, 38h, 37,5h jornades completes, mitja jornada de 20h, ... Hi ha horaris de matins, partits, tardes, nits, torns,...

		Les combinacions poden ser molt diverses
Jornada laboral del professorat	L'horari del professorat és de 37,5 hores setmanals repartides en hores lectives per donar classes, les hores d'activitats complementàries al centre amb d'horari fix i sense horari fix i hores de preparació de classes. La distribució de les hores és diferent en funció si és primària o secundària	Distribució per al curs 2012-2013 a primària: 25 hores lectives 5 hores d'activitats complementàries de permanència al centre sense horari fix (claustres, consells escolars, avaluacions...) 7,5 hores preparació de classes i activitats, formació... que no cal fer-les al centre a secundària: 20 hores lectives 8 hores d'activitats complementàries d'horari fix (guàrdies, reunions, comissions, entrevistes famílies...) 2 hores d'activitats complementàries de permanència al centre sense horari fix (claustres, consells escolars, avaluacions...) 7,5 hores preparació de classes i activitats, formació... que no cal fer-les al centre
Jornada escolar	És la jornada que el centre té obert per atendre l'alumnat. Inclou tant el temps lectiu, menjador, extraescolars, acollida....	Depèn del centre, de l'horari lectiu i si es donen serveis com ara menjador i extraescolars....
Jornada lectiva de l'alumne	És el temps que l'alumnat rep classes	5 hores pels alumnes del segon cycle educació infantil i primària 6 hores pels alumnes de la ESO 6 hores pels alumnes de batxillerat i cicles formatius
Jornada lectiva del professorat	És el temps que el professorat dóna classes. És una part de la seva jornada laboral	20 hores setmanals de les 37,5 que ha de treballar.
Jornada de permanència al centre de l'alumnat	És el temps que els alumnes passen al centre. Pot incloure a més de les hores lectives, l'acollida, menjador, extraescolars...	Mínim són les hores lectives, es pot ampliar en funció dels serveis dels que en faci ús.
Jornada familiar	És el temps que la família pot estar junta	En definitiva, és el temps que queda de la combinació de la resta d'horaris: caps de setmana, vacances (quan coincideixen), nits, vespres, matins a primera hora, migdies... dependrà de la

		família i la seva situació socioeconòmica.
--	--	--

- No existeixen evidències, ni en la recerca ni en l'experiència d'altres comunitats autònomes i països, que la jornada compacta millori el rendiment acadèmic, ni que serveixi per millorar l'organització quotidiana dels infants i adolescents ni el temps que passen en família.
- La compactació de la jornada escolar és un model en retrocés internacionalment. La tendència internacional és d'ampliació del temps que es passa a l'escola, amb activitats extraescolars programades des dels centres educatius i amb finançament públic. Un exemple és *The National Centre on Time & Learning* (www.timeandlearning.org)
- Les evidències existents assenyalen que la jornada compacta de matí agreuja les desigualtats socials, mentre que l'extensió del temps que es passa a l'escola les redueix.
- En el context català, la jornada intensiva pot agreujar la segregació social del sistema educatiu, si només s'aplica a escoles públiques i instituts i segueix sent gairebé inexistent als centres concertats. Si cal racionalitzar l'horari s'ha de fer de manera global, tant als centres públics com concertats, sinó es pot agreujar la segregació social del sistema educatiu, a més d'establir diferències dins els centres públics.
- Les avaluacions internacionals han constatat que més hores lectives no són equivalents a resultats millors, però sí té repercussions positives en l'aprenentatge i el desenvolupament de l'alumnat, i es pot enfortir la vinculació dels alumnes i de les seves famílies amb l'escola, fet que repercuteix positivament en el resultat educatiu.

3. Què podem dir científicament sobre la jornada escolar?

3.1. Algunes constatacions sobre l'impacte social i educatiu de la jornada escolar

Disposem d'evidències dels beneficis de la jornada contínua? NO.

No hi ha evidències científiques que demostrin que en els llocs on fins ara s'ha adoptat la jornada continua es plasmi una millora efectiva dels problemes escolars ni els malestars socials envers els temps.

> Referències i enllaços:

CAVET, A. (2011). *Rythmes scolaires: pour une dynamique nouvelle des temps éducatifs*. Institut National de Recherche Pédagogique. Dossier d'actualité, núm. 60. <http://ife.ens-lyon.fr/vst/DA-Veille/60-fevrier-2011-integrale.pdf>

El tipus de jornada lectiva NO té una relació directa amb els resultats escolars

No hi ha cap prova empírica que relacioni resultats i horari. La investigació internacional sobre aquesta qüestió conclou que en la **consecució de l'èxit educatiu**, i del rendiment en particular, hi intervenen una **multiplicitat de variables** i confirma que la jornada lectiva no té relació directa amb els resultats escolars.

El que sí s'ha demostrat és que més hores d'aprenentatge influenxen en l'èxit educatiu.

> Referències i enllaços:

OCDE (2011). *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. OECD Publishing. OCDE, <http://www.oecd.org/edu/skills-beyond-school/48631582.pdf>

Ministerio de educación, Instituto de Formación del Profesorado, Investigación e Innovación Educativa (IFIIE). *Actuaciones de éxito en las escuelas europeas (2011)* http://convivencia.educa.aragon.es/admin/admin_1/file/Actuaciones%20de%20C3%A9xito%20en%20las%20escuelas%20europeas.pdf

Els arguments cronobiològics NO són conclouents respecte quin horari és millor

Els cicles d'atenció de l'alumnat varien en funció de diversos factors, especialment l'edat dels infants, el tipus de treball que fan i les condicions en què es fa. D'aquests, l'edat és la variable que més influeix en la variació del rendiment al llarg del dia i els especialistes recomanen adequar els continguts i ritmes escolars a les necessitats pròpies de cada edat:

Amb tot, podem afirmar que no hi ha una baixada del rendiment o de la concentració per la tarda. És més, hi ha certes activitats, com la memòria a llarg termini, que es desenvolupen millor per la tarda que pel matí.

> Referències i enllaços:

TOUITOU, Y. i BÉGUÉ, P. (2010). «*Aménagement du temps scolaire et santé de l'enfant*». *Bulletin Académie Nationale de Médecine*, 194 (1), p. 107–122. <http://www.academie-medecine.fr/detailPublication.cfm?idRub=26&idLigne=1768>

OCDE (2012). *Orientaciones de Pisa para islas Canarias*. http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/PISA_Canary_Islands_SPANISH_ebook_FINAL.pdf

La disponibilitat de tardes lliures NO facilita l'adquisició d'uns ritmes i hàbits quotidians més saludables

L'alumnat de jornada contínua podria dormir menys i es podria sentir més cansat que el de jornada partida. La raó és que el canvi de jornada lectiva no modifica els hàbits quotidians dels infants i joves, sinó els seus horaris depenen més aviat dels horaris laborals dels seus pares i mares.

> Referències i enllaços:

MORÁN DE CASTRO, C. i CARIDE, J.A. (2005): "La jornada escolar en la vida cotidiana de la infancia". *Cuadernos de Pedagogía*, núm. 349, p. 64–69.
<http://documentos.aplicars.es/documentos/jornada%20escolar%20en%20la%20vida%20cotidiana.pdf>

CABALLO, M.B. i CARIDE, J.A. I GRADAÍLLE, R. (2012) "Entre los tiempos escolares y los tiempos de ocio: Su incidencia en la vida cotidiana de los adolescentes que cursan la Educación Secundaria obligatoria en España". <http://ojs.c3sl.ufpr.br/ojs2/index.php/educar/article/view/30005/19389>

Temps per estudiar i fer deures

Per una banda hi ha estudis que demostren que els alumnes de jornada contínua tenen més deures que els alumnes de jornada partida ja que no disposen de temps suficient per fer totes les tasques curriculars. Per una altra banda la OCDE diu que treballar a classe permet assolir resultats millors que invertir molt temps a casa.

La literatura especialitzada diu que els deures a casa engrandeix les desigualtats socials ja que no totes les llars disposen dels mateixos recursos per acompanyar els fills/es en l'estudi, sent les llars que tenen menys capital educatiu, social i cultural les que surten més perjudicades.

L'OCDE qüestiona l'eficàcia educativa de la jornada contínua i considera que la disposició de tardes lliures ha de "servir de poc als alumnes de famílies desfavorides amb menys recursos d'aprenentatge a la llar". No totes les llars disposen dels mateixos recursos per acompanyar els fills en l'estudi, i les famílies amb menys capital educatiu i cultural, les monoparentals o les que tenen problemes d'horaris per estar amb els seus fills quan estudien en són les més perjudicades.

> Referències i enllaços:

OCDE (2012). *Orientaciones de Pisa para islas Canarias*.

http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/PISA_Canary_Islands_SPANISH_ebook_FINAL.pdf

Caride Gómez, J.A. (dir.) (1993). *A xornada escolar de sesión única en Galicia. Estudio avaliativo: conclusións xerais e criterios de actuación*. Santiago de Compostel-la: Consellería de Educación e Ordenación Universitaria de la Xunta de Galicia.

Morán de Castro, C. (2005). *A xornada escolar na vida cotiá da infancia. Análise da incidencia das modalidades de sesión "partida-única" nos procesos de socialización infantil en Galicia*. Tesi doctoral. Universitat de Santiago de Compostel-la.

Ceapa: http://www.ceapa.es/web/guest/sala-de-prensa/-/asset_publisher/h3xY/content/la-jornada-escolar-continua-incrementa-las-desigualdades?redirect=%2Fweb%2Fguest%2Fsala-de-prensa

NO hi ha evidència que la compactació horària permeti passar més temps en família

El problema no és la jornada escolar, sinó les jornades laborals dels pares i mares. Moure només els horaris escolars no condueix a la millora generalitzada de la vida en família; en pot beneficiar algunes, però també en perjudica d'altres i, sobretot, els dificulta l'organització quan vulguin o puguin tornar a estar laboralment ocupades. És més, moltes de les mares són qui adapten les seves condicions laborals a les necessitats d'atenció i cura dels fills i filles, i cal tenir en compte que un canvi de jornada escolar pot perjudicar majoritàriament les dones i les oportunitats de desenvolupar-se professionalment en igualtat respecte dels homes.

Les dificultats de les famílies actuals per acompanyar els fills i filles en el seu desenvolupament i, més concretament, fer seguiment actiu del seu procés formatiu i educatiu ocupen una posició central en el debat dels temps escolars.

Teòricament, la jornada contínua permet reunir la família a l'hora del dinar si els pares o les mares també treballen en jornada contínua matinal, o amb jornada partida però prou a prop de casa per anar-hi a dinar, o si algun d'ells està en situació d'atur o treballa des de casa. Sortir de l'escola al migdia pot interessar a aquest tipus de famílies, però cal tenir present que aquesta situació no és la generalitzada, ja que la majoria de pares i mares no arriben a casa fins a mitja tarda.

> Referències i enllaços:

MORÁN DE CASTRO, C. i CARIDE, J.A. (2005): "La jornada escolar en la vida cotidiana de la infancia".

Cuadernos de Pedagogía, núm. 349, p. 64-69.

<http://documentos.aplicars.es/documentos/jornada%20escolar%20en%20la%20vida%20cotidiana.pdf>

Temps per a activitats extraescolars

Amb el pressupòsit que les activitats fora d'horari lectiu tenen un paper important en el desenvolupament dels nois i noies, i alhora resolen els problemes d'organització familiar, els projectes de jornada contínua s'han presentat sovint acompanyats de programació d'activitats en el centre escolar. S'ofereix l'estada dels infants i adolescents a l'escola fins a la tarda i evita problemes de conciliació a les famílies; aquesta oferta s'adreça a tots els infants per igual, amb la qual cosa des de l'escola es fomenta la igualtat d'accés a activitats no lectives, s'evita el desplaçament a centres situats fora de l'escola i no suposa un cost significatiu per a les famílies perquè es tracta d'activitats subvencionades o gratuïtes.

Però la realitat, i així ho demostra el seguiment de l'evolució dels projectes de jornada contínua a les escoles públiques de la resta de l'Estat, és que les activitats programades o bé no són suficients (ni prou diverses ni amb prou places) o bé tendeixen a desaparèixer o bé els infants hi participen cada vegada menys (sobretot quan al migdia van a dinar a casa). A més com qui les organitza solen ser les AMPA i no pas l'Administració, en molts casos aquestes activitats comporten un cost afegit a les famílies.

Les recerques sobre l'ocupació del temps no lectiu dels infants i joves demostren que s'hi fan activitats diferents en funció del capital social, econòmic i educatiu de la família, i confirmen els temors envers els riscos que comporta la disponibilitat de tardes lliures sense atenció escolar ni familiar, especialment en els sectors socials més desafavorits. Els nois i noies d'aquests sectors tendeixen a ocupar el temps de lleure amb activitats més sedentàries i amb menor valor educatiu que els fills i filles de famílies més benestants.

> Referències i enllaços:

CEAPA (2010). *La jornada escolar en la escuela pública. Informe comparativo. Curso 2009-2010*.
http://www.ceapa.es/c/document_library/get_file?uuid=6c031195-726c-4076-8dd1-2beb78af696f&groupId=10137

MARTÍNEZ, M. i ALBAIGÉS, B. (2012). *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2011*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
<http://www.fbofill.cat/index.php?codmenu=11&publicacio=557&submenu=false&SC=P&titol=&autor=&ordenat=&&tags=>

OCDE (2011). *¿Vale la pena invertir en clases extraescolares?*. Pisa in focus, 3.
<http://www.oecd.org/pisa/pisaenespaol/48363375.pdf>

La jornada contínua és un factor agreujant de les desigualtats educatives i socials

Les evidències científiques demostren que la jornada contínua matinal amb tancament de centres a la tarda és especialment perjudicial per als alumnes d'entorns socials amb pocs recursos econòmics, culturals i socials. També s'ha vist que perjudica les famílies que viuen en municipis amb poca oferta d'activitat extraescolar de qualitat i accessible.

Moltes de les jornades continuades s'han pensat amb una oferta educativa complementària a les tardes a càrrec de les administracions locals, de les AMPA, però quan aquest acompanyament ha desaparegut –ja sigui perquè la responsabilitat de garantir-ne el funcionament ha caigut exclusivament en les AMPA o perquè els fons públics han minvat–, els centres s'han vist amb dificultats per mantenir els projectes inicials de jornada contínua.

Les famílies amb recursos poden reforçar l'aprenentatge dels seus fills i filles amb activitats complementàries, però no així aquelles famílies més desafavorides. D'aquesta manera es van engrandint i perpetuant les desigualtats socials.

L'OCDE i altres organismes internacionals alerten que la compactació de la jornada lectiva pot comportar riscos si no garanteix l'accessibilitat a activitats i a serveis complementaris

La jornada contínua és un model en retrocés

La jornada contínua matinal és un model en retrocés a nivell internacional, ja que s'hi associen problemes com la persistència de resultats acadèmics baixos, l'accentuació de desigualtats en el temps fora d'horari lectiu, les dificultats per articular els horaris escolars i els familiars, i el fre al desenvolupament professional de les mares.

Alguns dels principals països europeus amb jornada contínua matinal —entre els quals s'inclouen Alemanya o Suïssa— estan promovent escoles amb horaris més extensos. I països amb jornada matinal, no contínua, com ara Finlàndia o Dinamarca, estan desenvolupant projectes d'ampliació de la jornada escolar.

A Espanya, l'experiència en altres comunitats autònomes demostra que l'aplicació real de la jornada contínua s'allunya substancialment del plantejament teòric inicial. Ha estat exitosa i ha rebut el suport de les famílies allà on hi ha consens entre totes les parts, està acompanyada d'un projecte global que integra temps lectiu i no lectiu, i l'Administració vetlla i dona suport al projecte. Però quan aquest acompanyament ha desaparegut —ja sigui perquè la responsabilitat de garantir-ne el funcionament ha recaigut en exclusiva en les AMPA o perquè els fons públics han minvat—, els centres s'han vist amb dificultats per mantenir els projectes inicials de jornada contínua, i han començat a desaparèixer menjadors i activitats fora d'horari lectiu. Com a conseqüència, n'han sortit especialment perjudicats els alumnes d'entorns socials amb pocs recursos econòmics, culturals i socials, però també les famílies que viuen en municipis amb poca oferta d'activitat extraescolar de qualitat i accessible.

> Referències i enllaços:

CAVET, A. (2011). *Rythmes scolaires: pour une dynamique nouvelle des temps éducatifs*. Institut National de Recherche Pédagogique. Dossier d'actualité, núm. 60. <http://ife.ens-lyon.fr/vst/DA-Veille/60-fevrier-2011-integrale.pdf>

Programa d'escoles a temps complert d'Alemanya:
www.ganztagsschulen.org

La compactació de la jornada resol els problemes detectats en la jornada partida? NO.

La compactació de la jornada no és, en si mateixa, una garantia de millora ni dels resultats educatius ni dels problemes associats a l'escolaritat. Les evidències demostren que compactar la jornada no solament no resol els problemes de la jornada partida sinó que, aplicar-la sense garanties d'accessibilitat de serveis educatius de qualitat més enllà de l'horari lectiu, accentua alguns problemes ja existents, i és particularment lesiva per a alguns sectors socials.

Aquesta constatació no valida necessàriament la jornada partida, sinó que ens obliga a fugir de la dicotomia entre ambdues jornades i promoure una reflexió profunda sobre el model actual i les alternatives que té.

Els horaris escolars no es poden tractar aïlladament, sense tenir en compte l'entorn social en què s'ubiquen ni, encara menys, les conseqüències socials que es deriven d'establir un model de temps escolar o un altre. Qualsevol replantejament:

- primer, ha de partir de criteris pedagògics amb l'objectiu de buscar el benefici d'infants i adolescents;
- segon, s'ha de basar en una deliberació i un consens social amplis;
- i tercer, ha de garantir l'obertura del centre per respondre a les necessitats educatives i socials d'avui.

El debat de la jornada pot contribuir negativament a la convivència del centre educatiu

Segons la LEC, garantir un “bon clima” escolar és una de les responsabilitats de la comunitat educativa. Però que vol dir exactament “clima escolar”?

Diferents autors que han treballat sobre aquest tema, diuen que el clima del centre està determinat per la qualitat de les relacions entre estudiants i adults, la qualitat dels vincles entre adults (treball en equip, qualitat del lideratge, bona convivència), el sentiment de pertinença al centre, i també per la claredat i la justícia a l'hora d'aplicar les regles. Tot això amb independència del nivell socioeconòmic i ubicació del centre.

També diuen que un “clima escolar positiu i de suport es tradueix en una millora d'èxit escolar, prevenció de les conductes de risc i un increment dels esforços en matèria de salut, així com en la satisfacció i estabilitat dels docents”. Per tant treballar el bon clima escolar, a més de ser una responsabilitat col·lectiva, és la garantia de l'èxit dels alumnes, de la realització professional del professorat i una contribució al desenvolupament social de l'entorn. La convivència transcendeix l'àmbit de l'aula i implica tota la comunitat. A més, la millor manera d'aprendre a convida i a resoldre conflictes és convivint.

En dels darrers anys molts centres educatius han viscut l'experiència del trencament del “bon clima” quan s'han instal·lat debats molt desgastadors, com ara la jornada intensiva a final de curs. L'experiència, en molts casos, ha portat a una disminució en la col·laboració dins la comunitat educativa i conseqüent perjudici per l'èxit de l'alumnat.

Que aquesta experiència recent ens seveixi per no cometre els mateixos errors. Cal plantejar el debat sobre la jornada des d'una perspectiva constructiva.

Segons es porti el debat de la jornada escolar, tindrà conseqüències en la bona convivència del centre educatiu. Si es porta amb presses, enfocat des de la defensa de posicions d'una de les parts, i per tant, intentant imposar els seus interessos, eludint el debat global i el context, s'estarà condemnant el “bon clima”. Molt diferent és si el debat es planteja sense presses, des de la construcció col·lectiva, regit per el bé comú i sustentat sobre el consens.

> Referències i links:

DEBARBIEUX, E. (2012): Millorar el clima escolar: per què i com? Debats d'educació 26. Barcelona: Fundació Jaume Bofill <http://www.fbofill.cat/intra/fbofill/documents/publicacions/554.pdf>

Llei d'Educació de Catalunya (LEC), 12/2009, art 30,2

3.2. Quins requisits ha de tenir una jornada escolar per afavorir l'aprenentatge i ser equitativa?

Una jornada escolar que afavoreixi l'aprenentatge i sigui equitativa se sustenta en tres grans pilars:

- que garanteixi l'èxit escolar
- que garanteixi la igualtat social
- que garanteixi el "bon clima" en la comunitat educativa
 - Gestió de la convivència
 - Que doni respostes a les necessitats comuns (el millor per als fills/alumnes) i no a posicions dels sectors (reivindicacions laborals...)
 - Que doni resposta a un debat real i no manipulat
 - Les Illuites laborals les resolgui la conselleria i no els consells escolars individuals

4. Què diem des de FaPaC

S'ha de tenir en compte que...

- Els horaris han d'estar definits pensant en els alumnes. La jornada compactada és la millor opció pels alumnes? Ara per ara, des de FaPaC no podem contestar afirmativament a aquesta pregunta.
- La comunitat educativa ha de pensar en els alumnes a l'hora d'establir com ha de ser l'alternança entre sessions de classe i descans per aconseguir que el seu rendiment escolar sigui més profitós.
- Les decisions d'ara ens afectaran el dia de demà, moment en el que nostra posició a nivell personal o laboral pot haver canviat.
- Les nostres decisions afectaran a d'altres que encara no estan presents.
- No es un debat que estem impulsant i demanant les famílies. Tot i així, les famílies i els mestres hem de treballar en una mateixa direcció. Aquest debat no s'ha de plantejar com un conflicte d'interessos entre docents i famílies, i la decisió per canviar l'horari ha de tenir el suport d'una ampla majoria (3/4 parts (75%) de vots del Consell Escolar de Centre)
- Només és un debat a l'escola pública? Per què no es planteja el canvi de jornada l'escola concertada?

En la majoria de territoris després d'aplicar la jornada continuada...

- Els menjadors escolars han tancat
- Les activitats extraescolars s'han acabat
- Els alumnes passen menys temps en el centre educatiu
- El risc d'exclusió social augmenta
- Els rendiments escolars no han millorat
- La conflictivitat (dels estudiants a les aules) no ha desaparegut, s'ha desplaçat

Per tant, a FaPaC tenim molts dubtes raonables de que s'hagi de fer aquest canvi, i de que aquest canvi sigui positiu.

5. Si al nostre centre es planteja debatre sobre la jornada escolar, de què hem de parlar?

Els motius de canvi de jornada escolar són molt diversos i s'hi barregen els interessos particulars dels diferents membres de la comunitat educativa, la preocupació per millorar els resultats acadèmics, la voluntat de resoldre problemes organitzatius o la solució a conflictes escolars. Arguments laborals, pedagògics i socials bastats en les necessitats de cadascú i que, com hem vist, massa sovint es limiten a confrontar la jornada partida amb la contínua.

En els últims anys, la crisi econòmica està tergiversant el debat sobre l'articulació del temps escolar, laboral i familiar. L'atur, la pèrdua de poder adquisitiu i la incertesa laboral perfilen un context en el qual és fàcil que moltes famílies s'avinguin a compactar la jornada escolar per tal d'estalviar les despeses de menjador o bé perquè algun progenitor té disponibilitat a la tarda per tenir cura dels fills i filles. Ara bé, caldria preguntar-se quina decisió haurien pres aquestes mateixes famílies en circumstàncies menys desfavorables. És més, hauríem d'interrogar-nos què preferiran quan la crisi econòmica rebaixi la seva virulència i es torni a crear ocupació.

Qualsevol debat sobre la jornada escolar hauria de partir de quatre premisses:

- 1 Hauríem de deixar de banda la pregunta “¿jornada partida o contínua?” i substituir-la per “¿quin model de jornada pot millorar l'aprenentatge i alhora satisfer les necessitats de les famílies i el professorat?”
- 2 Diagnosticar la situació del centre i del seu entorn, detectar els problemes, formular les solucions i preveure els impactes pedagògics i socials és imprescindible per dissenyar un bon model de jornada escolar. S'hauria d'elaborar un document que inclogui la proposta de funcionament organitzatiu, l'estimació de l'impacte pedagògic i social, i les previsions de finançament.
- 3 Basar el debat en evidències, disposar d'informació rigorosa i clara sobre les implicacions d'un canvi de jornada.
- 4 Tenir la certesa que és necessari canviar de jornada i no pas resoldre els problemes amb altres tipus de canvis. Sabem que l'obtenció de resultats educatius positius no ve amb la compactació de la jornada lectiva sinó que s'aconsegueix amb la millora qualitativa del temps escolar. La reorientació del model horari als països que tradicionalment han tingut jornada escolar contínua, les experiències d'extensió del temps escolar, així com les evidències científiques sobre els avantatges i els inconvenients dels diferents tipus d'organització del temps educatiu haurien de servir per replantejar el debat.

Preguntes orientadores del debat

Quan des d'un centre es planteja la possibilitat de canviar la jornada escolar s'han de tenir en compte diverses qüestions importants. Com és un debat prou important

Respecte la necessitat de canviar de jornada escolar:

- És un debat prou important com per resoldre amb presses i de manera precipitada. Cal fer un debat profund i amb mesos per endavant.
- Quin és el motiu real del canvi? Reivindicacions laborals? el millor per als fills i filles?
- Quins problemes volem resoldre amb el canvi?
- Què volem obtenir?
- A qui li interessa canviar i què n'espera?
- Cal canviar la jornada escolar per resoldre els problemes?
- I, si cal canviar, la solució és compactar o hi ha altres horaris possibles?

Respecte la nova jornada escolar:

- Amb quines mesures concretes es preveu resoldre els problemes?
- Com serà la jornada lectiva: hora d'inici i final, durada de les classes, número i durada dels descansos.

- Quines activitats i serveis hi haurà fora de l'horari lectiu: acollida, menjador, transport escolar, activitats extraescolars, sortides escolars, coordinació professorat, atenció a pares i mares.
- Qui gestionarà aquestes activitats i serveis?
- Quin cost tindran?
- Qui ho pagarà o hi posarà recursos: famílies, centre, municipi, generalitat
- Com garantir que tothom hi tindrà accés: les activitats i serveis estaran subvencionats? I si no ho estan, quines mesures es prendran per garantir accessibilitat per a tothom que ho necessiti?
- En el cas que canviïn les condicions inicials d'aquestes activitats (finançament, nombre d'usuàries...) es replantejarà tornar a canviar l'horari?
- Qui supervisarà les activitats no lectives: el professorat, monitors?
- Com s'organitzaran aquestes activitats i serveis: hi col·laborarà alguna empresa o entitat, en quins horaris/torns
- Com compaginar l'horari d'obertura del centre amb el temps d'estada de l'alumnat i l'horari laboral del professorat?

Respecte l'impacte del canvi de jornada:

- Com afectarà el canvi als infants/adolescents, al professorat, al centre, a les famílies, al municipi?
- Com afectarà a la participació de les famílies i a l'activitat de l'AMPA?
- Com avaluem i fem seguiment de l'impacte de la nova jornada escolar? Cal definir indicadors objectius per a tots els beneficis que suposadament aportarà el canvi de jornada
- Qui fa l'avaluació? Qui hi participa? S'ha de poder garantir la participació de tots els agents implicats
- Quins resultats s'han d'obtenir per considerar positiu el canvi i mantenir vigent la nova jornada
- Si no s'obtenen els resultats esperats, què farem?
- I si volem canviar-la de nou, com fer-ho?

6. Com treballar el consens al centre entre tots

Tots sabem l'important que és el consens de tota la comunitat dins del centre educatiu. El consens és la garantia del bon aprenentatge, facilita la col·laboració de tots, repercuteix en la construcció del projecte comú i té una repercussió beneficiosa en l'entorn del centre educatiu. Quan aquest es trenca i l'enfrontament s'instal·la al centre educatiu tots en surten perdent, especialment els alumnes. I per treballar el consens es necessita temps. La precipitació no és una bona aliada.

El debat sobre la jornada escolar no pot ser una confrontació entre professors i pares i mares, com massa vegades es diu (o com massa sovint es promou). Primer, perquè ni tots els professors estan a favor de la jornada contínua, ni tots els pares i mares volen mantenir la jornada partida. I segon, perquè és fal·laç pensar que la jornada escolar

implica només els interessos de mestres i famílies. Confrontar-los afavoreix el trencament de la convivència al centre. En aquest sentit és imprescindible recollir l'opinió de totes les parts implicades en el canvi (direcció del centre, professorat, alumnes, famílies, Ajuntament).

Malgrat en alguns centres el canvi de jornada s'ha produït de manera col·laborativa entre tots els membres de la comunitat educativa, en la majoria de casos l'aprovació del canvi de jornada escolar ha estat conflictiva.

La fortalesa o debilitat de les AMPA, així com el grau d'informació de què disposen, les ubica en posició diferent en el procés negociador dins els consells escolars. Independentment que les famílies d'un centre escolar puguin estar més o menys interessades en la compactació de la jornada lectiva, s'ha de tenir en compte que en la majoria de casos es prenen decisions sense haver valorat i aprofundit suficientment en les implicacions que es deriven de cada tipus de jornada.

Les famílies afronten la qüestió de la jornada escolar des de múltiples posicions. Els pares i mares expressen opinions diverses que tenen l'origen en posicions culturals, econòmiques, socials i territorials també desiguals. Hi ha famílies que es manifesten obertament en contra de la jornada contínua, n'hi ha que expressen recels sobre els avantatges pedagògics de la compactació de la jornada, mentre que d'altres contraposen les necessitats de conciliació familiar; unes se'n desvinculen del debat i d'altres hi participen activament, promovent i implicant-se en l'elaboració de projectes que s'adeqüin a les seves necessitats.

La modificació de la jornada escolar té grans implicacions educatives i socials. Afecta la vida en el centre escolar, la vida familiar, la vida en el poble o la ciutat. L'experiència d'altres comunitats autònomes demostra que:

- Els centres que han canviat de jornada amb el consens i la implicació de la comunitat educativa han obtingut resultats més reeixits que la resta. En aquest sentit, la votació dins el consell escolar no és una garantia suficient de la conformitat de la comunitat escolar i és necessari buscar un consens més ampli per part de les famílies i la implicació activa del municipi i, en particular, de l'administració pública.
- El canvi ha de requerir l'existència de serveis complementaris per a les famílies que ho necessitin, per tal de no agreujar les desigualtats educatives i socials existents prèviament.

Per treballar el consens cal tenir present que:

- Ens guia el bé comú: el millor per als nostres fills/es-alumnes
- Es garanteixi un espai per al debat profund i real: s'exposen tots els arguments, es convidi a la reflexió i reculli les diferents visions
- Arribi a tothom
- Amb temps, lluny de les precipitacions. No val encetar un debat al maig per resoldre'l al juny

- Garanteixi els valors que defensa l'escola pública: equitat social, qualitat, èxit educatiu i igualtat d'oportunitats
- Es construeixi des de les necessitats (l'èxit de l'alumnat, conciliació jornada familiar, realització/benestar del professorat, cohesió social, garantia igualtat d'oportunitats...) i no des de les posicions (reivindicacions laborals, "a mi em va millor"...)
- Que no creï el sentiment de guanyadors i perdedors, sinó que fomenti l'esperit que tots hem sortit guanyant

CONSENS = (TEMPS + DEBAT + ESCOLTA) x BÉ COMÚ

Organització del centre escolar

- L'organització de la jornada escolar hauria de diferenciar l'horari de l'alumnat (lectiu i no lectiu), l'horari d'obertura del centre i l'horari del professorat.
- Entre els requisits demanats als centres per tal d'aprovar la sol·licitud de compactació hi ha d'haver el manteniment dels serveis complementaris de menjador i la programació d'activitats fora de l'horari lectiu, en col·laboració entre el centre, l'AMPA, l'Ajuntament i l'entorn socioeducatiu dels municipis. Aquest requisit s'ha de garantir especialment en els centres situats en entorns socials desfavorits o en un territori amb una oferta socioeducativa feble.
- En cas de compactar la jornada lectiva, detectar quines famílies poden haver sortit perjudicades per la implantació de la jornada contínua i no disposen de recursos per compensar la reducció del temps d'estada dels fills i filles als centres escolars. Preveure un sistema d'ajudes perquè puguin accedir al servei de menjador i a les activitats extraescolars públiques.

Si es tracta d'un centre d'educació infantil i primària

Els impactes en el cas de primària són molt superiors, tant per l'edat dels escolars com per la seva manca d'autonomia (necessitat d'acompanyament i supervisió).

- En cas de voler intervenir en la jornada escolar en l'educació primària, s'hauria de dissenyar un nou protocol que garantís la prestació d'un servei públic equivalent al de la jornada partida sense costos addicionals per a les famílies.
- Les condicions d'aplicació de la jornada contínua en l'educació primària basades en un model amb garanties d'equitat requereix aportar recursos econòmics públics i, per tant, s'hauria de buscar la col·laboració de la Generalitat i administració local en el manteniment dels serveis fora d'horari lectiu, amb garanties de mantenir el suport a llarg termini. Potser, amb la situació econòmica actual, aquest suport de les administracions públiques són més difícils d'assegurar.

7. Criteris d'avaluació del canvi de jornada escolar

La millor manera de conèixer si el canvi de jornada assoleix els objectius esperats és fer-ne un seguiment mitjançant avaluació tant del procés com dels resultats.

Cal tenir en compte que qualsevol canvi de jornada requereix un seguiment a llarg termini per mesurar el seu impacte escolar i social, ja que es requereixen almenys dos cursos per estar en condicions d'avaluar cabalment el efectes del canvi. De fet, les avaluacions de referència internacional demostren que alguns dels efectes d'un canvi de jornada escolar –com ara l'impacte en el desenvolupament cognitiu, emocional, social i cultural dels alumnes– es manifesten després d'uns quants anys implantació.

Fora bo que es dissenyés un sistema d'avaluació objectiu i comparable, amb uns criteris comuns per al conjunt de centres escolars. En tot cas, cal que els aspectes avaluats a més d'analitzar els resultats acadèmics, incloguin dades referents a la demanda de matrícula en el centre i a l'impacte sobre el benestar quotidià. Així, alguns elements a avaluar són:

- Demanda de matrícula en el centre respecte cursos anteriors
- Rendiment educatiu
- Manteniment, ús i demanda dels menjadors escolars i accessibilitat a aquest servei.
- Programació, ús i demanda d'activitats fora de l'horari lectiu als centres i accessibilitat a aquestes activitats.
- Accessibilitat a activitats extraescolars fetes fora del centre i tipus d'activitats proposades.
- Acompanyament familiar al migdia i a la tarda, amb indicadors com ara tipus d'adults —avis, progenitors, altres persones—, presència d'adults a l'hora de dinar, suport en la realització dels deures.
- Impacte econòmic per a les famílies.
- Canvis en la conflictivitat dins tant dins del centre com en l'entorn immediat vinculat al centre (llocs on també es relacionin els alumnes del centre)
- Canvis que s'hagin produït en el teixit social de l'entorn com a conseqüència de la jornada: canvis horaris d'extraescolars que s'oferten fora del centre educatiu, desaparició serveis auxiliars vinculats al centre educatiu, canvis en negocis....

8. Què cal fer si es planteja un canvi de jornada al teu centre?

El canvi de jornada es pot proposar des de la direcció del centre o des d'algun altre agent de la comunitat educativa. Als centres de primària l'ha d'aprovar el Consell Escolar de Centre, tenint en compte el referèndum de les famílies o no, això dependrà de la sensibilitat de cada direcció en fer una comunitat participativa i democràtica o no. El Consell Escolar de Centre és qui fa la proposta de canvi als Serveis Territorials del Departament d'Ensenyament, qui té competència per decidir els canvis en els horaris dels centres educatius, i qui prendrà la decisió definitiva. De moment, als centres educatius de primària no hi ha cap protocol, per tant s'ha de fer una demanda als Serveis Territorials, sense que li siguin aplicables els paràmetres establerts per secundària.

Els centres educatius de secundària ho han de sol·licitar també a les corresponents direccions dels Serveis Territorials, sense necessitat d'aprovació del Consell Escolar de Centre i seguint un protocol establert pel Departament d'Ensenyament.

Aquesta és la nostra proposta de protocol:

1r pas: Proposta de canvi de jornada

Hi ha d'haver una proposta formal de canvi de jornada escolar des de la direcció del centre. La proposta ha de ser aprovada (amb vot afirmatiu) per $\frac{3}{4}$ parts (75%) dels membres assistents a la reunió del Consell Escolar de Centre. S'ha de presentar i aprovar la proposta, també per una àmplia majoria, pel Consell Escolar Municipal.

La proposta ha de respondre a les següents qüestions:

- 1 Quin és el motiu real del canvi?
- 2 A qui li interessa canviar i què n'espera?
- 3 Què volem obtenir?
- 4 Quins problemes volem resoldre amb el canvi?
- 5 Cal canviar la jornada escolar per resoldre els problemes?

I ha de fer visible totes les motivacions que han portat a plantejar el canvi. És fàcil que hi hagi alguna altra motivació diferent però que no s'acabi de fer palès en l'argumentació que s'exposi.

2n pas: Debat dins la junta de l'AMPA

No heu d'entrar a col·laborar en un procés sobre canvi de jornada sense tenir una posició clara. S'ha d'establir un calendari a complir prou ampli (preferiblement 6 mesos) per donar temps a les famílies a informar-se profundament dels pros i contres dels diferents tipus de jornada i de les seves conseqüències i establir una data del referèndum vinculant. Eviteu la precipitació, no és un tema que es pugui resoldre en poques setmanes.

3r pas: Informació i Debat amb les famílies

Molts dels pares i mares poden no tenir suficient informació per prendre una decisió d'aquesta magnitud i per tant cal que n'estinguin ben informats. Per això us recomanem que feu arribar aquesta guia, l'enllaç <http://www.fapac.cat/jornada-escolar> i altra informació rellevant que cregueu oportuna a tots els pares i mares i animar-los a que s'informin profundament. També es poden organitzar xerrades informatives (contacteu amb FaPaC:formacio@fapac.cat). Podeu convocar una assemblea per debatre el tema amb tots els pares i mares.

4rt pas: Referèndum

La votació dels pares i mares ha de ser secreta (no a ma alçada ni enquestes via alumnes) i ha de comptar amb la participació d'una majoria àmplia de les famílies censades per a que aquesta votació tingui un mínim de validesa i, al mateix temps, comptar també amb una majoria qualificada de vots a favor del canvi.

Explicar que la direcció del centre ha fet una proposta de canvi d'horari, que la portaran al Consell Escolar de Centre i que han de respondre SI o NO. S'han de publicar els resultats obtinguts.

5è pas: Resultats

Al Consell Escolar de Centre el representant de l'AMPA ha de defensar l'opinió majoritària dels socis:

Si el resultat de la votació és que si: es vota SI

Si el resultat de la votació és que no: es vota NO perquè la majoria de pares i mares diuen NO (frase que s'ha de demanar que es reculli en acta).

Per l'administració és molt important el posicionament del representant de l'AMPA i dels representants dels pares i mares, per tant, s'ha de recollir en acta les explicacions que calguin per fer entendre el posicionament de les famílies al serveis territorials.

Proposta de butlleta de votació per al referèndum:

La direcció del nostre centre ens ha proposat un canvi de jornada lectiva. La proposta preveu passar de l'horari partit actual (09:00 – 12:00 + 15:00 – 16:30 h) a l'horari compactat (09:00 – 14:00 h) amb el compromís de garantir el servei de menjador i d'extraescolars.

Per tal de conèixer l'opinió de totes les mares, pares i tutors legals del centre, ens agradaria saber la teva opinió al respecte. Abans de contestar, però, t'animem a que t'informis profundament dels pros i contes de les diferents jornades.

Estic d'acord amb el canvi de jornada escolar proposat?

SI

NO

Annex: Què passa a Espanya i a Europa?

Com s'ha produït el canvi de jornada a Espanya?

L'expansió de la jornada contínua arreu de l'Estat s'ha articulada a través de l'aprovació del canvi de jornada en els consells escolars de centre. En la majoria de casos, el canvi ha estat promogut pel professorat —com a reivindicació de millores de les condicions laborals—, que ha anat ampliant el ventall d'arguments pedagògics i socials per aconseguir l'acord de la resta de la comunitat educativa.

La decisió de canviar s'ha presentat com una qüestió per negociar entre el professorat i les famílies, i en els casos en què no hi ha hagut consens entre ambdues parts, s'ha generat un cert deteriorament de la convivència. La confrontació d'interessos particulars també ha propiciat l'enfrontament entre famílies.

Els governs autonòmics han tingut un paper cabdal, ja que, segons fossin més o menys favorables al canvi de jornada, han dissenyat procediments a seguir pels centres escolars que han facilitat o dificultat els canvis. Així, per exemple, el canvi de jornada és més fàcil si només es requereix l'aprovació per consens en el consell escolar, que si es marquen graus d'acord més exigents (per exemple, dos terços de vots favorables), o s'obliga a fer referèndum entre les famílies amb un determinat percentatge de participació i de vots favorables o se sol·licita l'acceptació prèvia per part de l'Ajuntament.

També ha estat determinant el tipus de requisits organitzatius i de serveis exigits als centres escolars. En la majoria de comunitats, els centres que sol·licitaven compactar la jornada havien de presentar un projecte que assegurés l'obertura del centre a la tarda, el manteniment del menjador escolar i la programació d'activitats fora d'horari

lectiu. En molts centres, aquesta organització s'ha sustentat en la disponibilitat de fons públics autonòmics o municipals.

Un altre tret distintiu del canvi de jornada escolar a Espanya és que s'ha generalitzat als centres públics d'educació secundària, mentre que la presència en els centres de primària és menor i desigual. D'altra banda, la compactació de la jornada lectiva ha estat significativa en els centres públics, mentre que en els privats i concertats la jornada contínua té una presència escassa.

> Dades sobre l'extensió de la jornada escolar a Espanya:

http://www.cadenaser.com/sociedad/articulo/jornada-continua-desbanca-primera-vez-partida-colegios-primaria/csrrsrrpor/20130423csrrsrsoc_1/Tes

Gran diversitat de jornades escolars a Europa

A Europa el model més habitual és el de jornada partida amb un descans per al dinar. La durada del descans varia significativament per països. La majoria tenen jornades que comencen a les 8.00 i acaben entre les 14.00 i les 16.00 hores, amb una pausa per dinar d'entre mitja hora i una hora aproximadament (per exemple, Dinamarca, Finlàndia, Suècia, Anglaterra, Irlanda, Noruega o Holanda). França i Espanya, on l'interval per dinar és més llarg, acaben a partir de les 16.30 hores, tot i que a França la jornada lectiva és més llarga, perquè compacten l'horari lectiu en quatre dies a la setmana. No obstant això, en una part important de països on la jornada lectiva acaba a primera hora de la tarda, l'horari d'estada al centre escolar s'allarga habitualment amb la programació d'activitats fins a les cinc de la tarda (Bèlgica, Dinamarca o Noruega en són exemples). Altres països tenen jornades mixtes, és a dir, amb alguns dies amb jornada partida i d'altres amb jornada intensiva de matí (Luxemburg, Bèlgica i Holanda).

La jornada contínua matinal sense pausa per dinar és menys freqüent i en el nostre entorn més proper es dona en alguns centres de Grècia, Portugal i Itàlia, i de manera més generalitzada als països germànics (Alemanya, Suïssa i Àustria). També es pot trobar en alguns dels països més recentment integrats a la Unió Europea, com ara els de l'Est. És, tanmateix, un model en retrocés: alguns d'ells, com ara Alemanya o Suïssa s'estan qüestionant la idoneïtat d'aquest tipus de jornada, a la qual s'associen problemes com la persistència de resultats acadèmics baixos, l'accentuació de desigualtats en el temps fora d'horari lectiu, les dificultats per articular els horaris escolars i els familiars, i el fre al desenvolupament professional de les mares.

OCDE (2012). *Orientaciones de Pisa para islas Canarias*.

http://www.oecd.org/pisa/pisaproducts/PISA_Canary_Islands_SPANISH_ebook_FINAL.pdf

“...La mayoría de los países, excepto aquellos con turnos dobles o triples por falta de espacio, tienen una jornada escolar que se extiende desde aproximadamente las 8.00 de la mañana hasta una hora temprana de la tarde; algunos tienen una hora, otros dos, de descanso para el almuerzo. **No es en absoluto habitual** tener una jornada escolar que dure desde las 7.30 o las 8.00 hasta las 14.00 **sin descanso para el almuerzo**, como se hace en las Islas Canarias...”

> Referències i enllaços:

EGIDO, I. (2011). «Los tiempos escolares en los sistemas educativos: análisis de algunas reformas recientes». *Revista española de educación comparada*, núm. 18, p. 255–278.

http://www.uned.es/reec/pdfs/18-2011/09_egido.pdf

EURYDICE (2012). *Key data on education in Europe*. Brussels: Eurydice.

http://eacea.ec.europa.eu/education/Eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf

INCA, (2011). *Inca comparative tables. December 2011 edition*. Slough: National Foundation for Educational Research.

<http://www.nfer.ac.uk/what-we-offer/information/ontheweb/pdfs/dec11.pdf>

